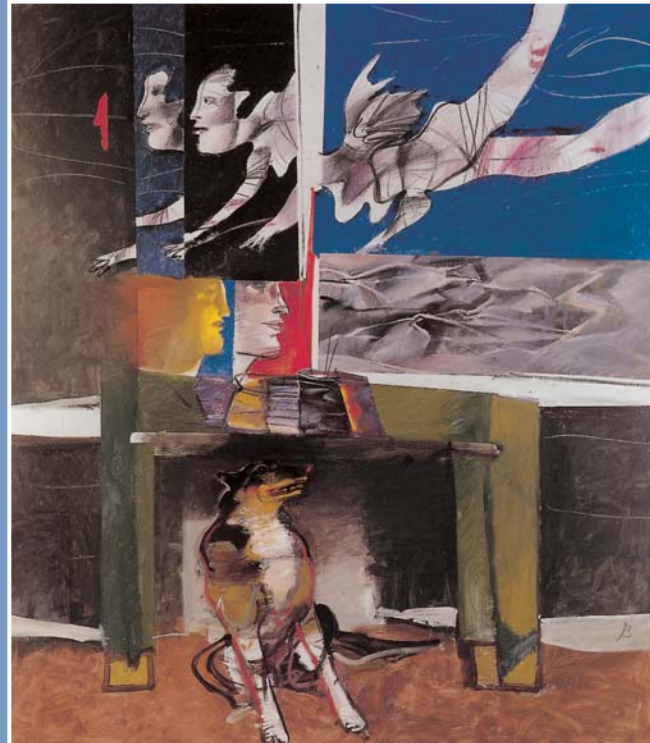


ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΜΑΣ ΤΑ ΖΩΑ



Δημήτρης Μυταράς,
Εργαστήριο

Τα πέντε κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα δείχνουν διάφορες, θετικές και αρνητικές, μορφές συνύπαρξης του ανθρώπου με τα ζώα. Η συντροφική σχέση των ναυτικών με τη γάτα τους στο ποίημα του Νίκου Καββαδία εκφράζει τη συναισθηματική οικειότητα. Η προνομακική αυτή σχέση που συχνά καλλιεργούν οι άνθρωποι με τα οικόσιτά τους ζώα βρίσκεται όμως σε πλήρη αντίθεση με την απάνθρωπη μεταχείριση που πολλές φορές επιδεικνύουν απέναντι στο υπόλοιπο ζωϊκό βασίλειο, θέτοντας σε κίνδυνο το ευρύτερο οικοσύστημα και το βιοφυσικό περιβάλλον του πλανήτη. Η υλική δύναμη και η αδιαφορία του ανθρώπου για το περιβάλλον καταπιέζει και αφανίζει πολλά είδη ζώων, ο αριθμός των οποίων ήδη έχει μειωθεί απειλητικά. Τα δύο σύντομα αλληγορικά αφηγήματα αναδεικνύουν τέλος μια άλλη διάσταση της ύπαρξης και της προσφοράς των ζώων στο φυσικό και στο ανθρωπογενές περιβάλλον.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ

Οι γάτες των φορτηγών

Το ποίημα ανήκει στην πρώτη συλλογή του ποιητή Νίκου Καββαδία Μαραμπού (1933), και αναφέρεται στη στενή συναισθηματική σχέση των ναυτικών με τη γάτα του πλοίου.

Οι ναυτικοί στα φορτηγά* πάντα μια γάτα τρέφουν,
που τη λατρεύουνε, χωρίς να ξέρουν το γιατί,
κι αυτή, σαν απ' τη βράδια τους σχολάνε κουρασμένοι,
περήφανη στα πόδια τους θα τρέξει να τριφτεί.

Τα βράδια, όταν η θάλασσα χτυπάει τις λαμαρίνες,
και πολεμάει με δύναμη να σπάσει τα καρφιά,
μέσα στις πλώρης τη βαριά σιγή, που βασανίζει,
είναι γι' αυτούς σα μια γλυκιά γυναίκεια συντροφιά.

Είναι περήφανη κι οκνή,* καθώς όλες οι γάτες,
κι είναι τα γκρίζα μάτια της γιομάτα ηλεκτρισμό·
κι όπως χαϊδεύουν απαλά τη ράχη της, νομίζεις
πως αναλύεται σ' ένα αργό και ηδονικό σπασμό.

Στο ρεμβασμό και στο θυμό με τη γυναίκα μοιάζει
κι οι ναύτες περισσότερο την αγαπούν γι' αυτό·
κι όταν αργά και ράθυμα* στα μάτια τους κοιτάζει,
θαρρείς έναν παράξενο πως φέρνει πυρετό.

Της έχουν πάντα στο λαμό μια μπακιρένια γύρα,*
για του σιδέρου την κακήν αρρώστια* φυλαχτό,
χωρίς όμως, αλίμονο, ποτέ να κατορθώνουν
να την φυλάξουν απ' το μαύρο θάνατο μ' αυτό.

* φορτηγά: εμπορικά πλοία * οκνή: αργοκίνητη * ράθυμα: παθητικά, νωχελικά * μπακιρένια γύρα: χάλκινο περιλαίμιο * κακή αρρώστια: η τρέλα, από τη συνεχή θέα του σιδήρου

Γιατί είναι τ' άγρια μάτια της υγρά κι ηλεκτρισμένα
κι έτσι άθελα το σίδερο το μαύρο τα τραβά,
κι ουρλιάζοντας τρελαίνεται σ' ένα σημείο κοιτώντας
φέροντας δάκρυα σκοτεινά στους ναύτες και βουβά.

Λίγο πριν απ' το θάνατο από τους ναύτες ένας,
–αυτός οπού 'δε πράματα στη ζήση του φοριχτά–
χαϊδεύοντάς την, μια στιγμή στα μάτια την κοιτάζει
κι ύστερα μες στη θάλασσα την άγρια την πετά.

Και τότε οι ναύτες, που πολύ σπάνια λυγά* η καρδιά τους,
πάνε στην πλώρη να κρυφτούν με την καρδιά σφιχτή,
γεμάτη μια παράξενη πικρία που όλο δαγκώνει,
σαν όταν χάνουμε θερμή γυναίκα αγαπητή.



Ν. Καββαδίας, *Μαραμπού*, Άγρα



Νίκη Ελευθεριάδη, *Γυναίκα και γάτα*

* **λυγά:** λυγίζει

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Για ποιους λόγους, σύμφωνα με το ποίημα, οι ναυτικοί στα φορτηγά πλοία τρέφουν γάτες;
- 2 Από ποια αρρώστια κινδυνεύει η γάτα του караβιού και πώς προσπαθούν οι ναυτικοί να την προφυλάξουν; Πώς συμπεριφέρονται όταν η γάτα τους τελικά αρρωστήσει και είναι ετοιμοθάνατη;
- 3 Βρείτε εκφράσεις που συνδέουν τη γάτα με τη γυναίκα (π.χ., «κουνάει σα γάτα την ουρά της») ή χρησιμοποιούν τη λέξη «γάτα» για να αποδώσουν μια έννοια (π.χ., «αυτός είναι γάτα») και εξηγήστε τη σημασία τους.
- 4 Βρείτε τα μορφολογικά στοιχεία του ποιήματος, επισημαίνοντας ειδικότερα το είδος και το ρόλο της ομοιοκαταληξίας.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Συγκεντρώστε και ακούστε στην τάξη τραγούδια που αναφέρονται στη σχέση του ανθρώπου με τα ζώα.



Γιάννης Τσαρούχης,
Ναύτης

ΕΡΜΑΝ ΕΣΣΕ

Ο λύκος

Ο Γερμανός συγγραφέας Έρμαν Έσσε έγραψε αυτό το διήγημα στις αρχές του εικοστού αιώνα, το 1903, όταν ακόμη τα άγρια ζώα δε διέτρεχαν πολλούς κινδύνους ούτε απειλούνταν με εξαφάνιση, όπως συμβαίνει στην εποχή μας. Ο μακρύς και ψυχρός χειμώνας των γαλλικών και ελβετικών βουνών περιγράφεται πολύ σκληρός για τα ζώα της περιοχής, τόσο που ακόμα και οι γνωστοί για την επιθετικότητά τους λύκοι να αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης.

*Π*οτέ άλλοτε τα γαλλικά βουνά δεν είχαν γνωρίσει τόσο κρύο ούτε τόσο μακρύ χειμώνα. Εδώ και βδομάδες ο αέρας ήταν διαυγής, ξηρός και ψυχρός. Τις μέρες οι χιονισμένες κορυφές φάνταζαν ατελείωτες κάτω από το διαπεραστικό γαλάζιο του ουρανού, τις νύχτες το φεγγάρι, διαυγές και μικροσκοπικό, σκαρφάλωνε πάνω τους, ένα φοβερό κατεψυγμένο φεγγάρι από κίτρινη λάμψη, που το έντονο φως του χλώμαζε πάνω στο χιόνι κι έμοιαζε με σώμα από πάγο. Οι άνθρωποι απέφευγαν όλους τους δρόμους και κυρίως τα υψίπεδα, κάθονταν καθηλωμένοι και ξεστομίζοντας κατάρες στις καλύβες των χωριών, που τα κόκκινα παράθυρά τους έμοιαζαν τη νύχτα, πλάι στο γαλάζιο φως του φεγγαριού, θολά σαν από καπνό και πότε πότε έσβηναν.

Ήταν δύσκολη εποχή για τα ζώα της περιοχής. Τα μικρότερα ξεπάγιαζαν αράδα, ακόμη και τα πουλιά, και τα ισχνότερα πτώματα γίνονταν λεία για τα γεράκια και τους λύκους. Ακόμη όμως κι αυτά υπέφεραν φοβερά από το κρύο και την πείνα. Υπήρχαν λίγες μόνο αγέλες λύκων και η ανάγκη τις έκανε να συμμαχούν μεταξύ τους. Τις μέρες οι λύκοι έβγαιναν για κυνήγι ένας ένας. Πού και πού τριγύριζε κάποιος στο χιόνι, λιπόσαρκος,* πεινασμένος, άγρυπνος, άφωνος και τρομαγμένος, σαν φάντασμα. Η μικρή σκιά του σερόνταν δίπλα του πάνω στον πάγο. Τέντωνε το ρύγχος του στον αέρα και ενίοτε* έπιανε κάποιο ξερό, βασανισμένο βογκητό. Τα βράδια όμως έβγαιναν όλοι μαζί στο κυνήγι και ορμούσαν ουρλιάζοντας στα χωριά. Τα κοτέτσια και οι στάβλοι ήταν καλά φυλαγμένα και πίσω από τα σφαιλιστά παραθυρόφυλλα βρίσκονταν κρεμασμένα τα τουφέκια – δύο από την αγέλη είχαν κιόλας σκοτωθεί.

Ο παγετός δεν έλεγε να υποχωρήσει. Συχνά οι λύκοι κάθονταν ακίνητοι ο ένας πλάι στον άλλο προσπαθώντας να ζεσταθούν με τα σώματά τους· έστηναν αυτί γυρεύοντας

* **λιπόσαρκος:** αδύνατος * **ενίοτε:** κάποτε

Γεώργιος Ροΐλός, *Βράχια*

να πιάσουν κάποιον ήχο από τη νεκρή ερημιά ώσπου κάποιος, τυραννισμένος απ' την πείνα, τινάζοταν επάνω βγάζοντας ένα φοβερό μουγκρητό. Τότε γυρνούσαν όλοι προς το μέρος του, έτρεμαν και ξεσπούσαν σ' ένα τρομερό ουρλιαχτό, όλο απειλή και παράπονο.

Ένα μικρό τμήμα της αγέλης αποφάσισε τελικά να αναζητήσει αλλού την τύχη του. Νωρίς το πρωί βγήκαν από τις σπηλιές τους, συγκεντρώθηκαν και μύρισαν γεμάτοι ένταση και αγωνία τον παγωμένο αέρα. Έπειτα ξεκίνησαν με ταχύ και ομοιόμορφο βήμα. Όσοι είχαν μείνει πίσω τους κοιτούσαν με γουρλωμένα μάτια, έκαναν μερικά βήματα προς το μέρος τους, στάθηκαν αναποφάσιστοι κι άβουλοι και γύρισαν αργά αργά πίσω.

Οι μετανάστες χωρίστηκαν το μεσημέρι. Τρεις απ' αυτούς τράβηξαν προς ανατολάς, προς τον ελβετικό Ιούρα, οι άλλοι προς νότον. Οι τρεις ήταν όμορφα και δυνατά ζώα, φοβερά όμως αποσκελετωμένα. Η κοιλιά τους ήταν στενή σαν μια ζώνη, στο στήθος τα πλευρά τους είχαν τιναχθεί έξω, τα στόματα ξερά και τα μάτια γουρλωμένα από την απελπισία. Έφτασαν στον Ιούρα, τη δεύτερη μέρα πέτυχαν ένα κριάρι, την τρίτη ένα σκύλο κι ένα γαϊδούρι, αλλά όλος ο πληθυσμός της περιοχής ξεσηκώθηκε εναντίον τους. Οι απροσδόκητοι εισβολείς είχαν τρομάξει τους πάντες. Οι ταχυδρόμοι κυκλο-

φορούσαν οπλισμένοι, κανείς δεν πήγαινε από το ένα χωριό στο άλλο χωρίς να κρατάει όπλο ή να συνοδεύεται από οπλοφόρους. Μετά την ωραία τους λεία τα τρία ζώα ένωσαν ωραία στην ξένη περιοχή· τα έπιασε όμως και φόβος· παρ' όλα αυτά ριψοκινδύνευαν εδώ όσο δεν το είχαν κάνει ποτέ στον τόπο τους κι έτσι όρμησαν μέρα μεσημέρι σε ένα στάβλο. Αυτήν τη φορά όμως βρέθηκαν αντιμέτωποι και με ανθρώπους. Οι λύκοι είχαν επικηρυχθεί, κάτι που διπλασίαζε το θάρρος των χωρικών. Σκότωσαν δύο, τον ένα με μια σφαίρα στο λαϊμό, τον άλλο με τσεκούρι. Ο τρίτος ξέφυγε τρέχοντας απεγνωσμένα, ώσπου έπεσε μισοπεθαμένος πάνω στο χιόνι. Ήταν ο πιο νέος και ο πιο ωραίος από τους λύκους, ένα περήφανο ζώο, πολύ δυνατό και ευλύγιστο. Έμεινε ώρα πάνω στο χιόνι αγκομαχώντας. Κόκκινοι, αιμάτινοι κύκλοι στριφογύριζαν μπροστά στα μάτια του και πότε πότε έβγαζε ένα σφουριχτό αναστεναγμό γεμάτο πόνο. Μια τσεκουριά τον είχε βρει στην πλάτη. Συνήλθε όμως και σηκώθηκε. Τότε μόνο είδε πόσο δρόμο είχε κάνει. Δεν υπήρχε ίχνος ούτε ανθρώπων ούτε σπιτιών, μόνο ένα χιονισμένο ψηλό βουνό εμπρός του. Ήταν το Σασσεράλ. Αποφάσισε να πάει γύρω γύρω. Πια να σβήσει τη δίψα του, έφαγε ένα μικρό κομμάτι από τη σκληρή κρούστα του χιονιού.

Στην άλλη πλευρά του βουνού βρήκε ένα χωριό. Νύχτωνε. Περίμενε σ' ένα πυκνό ελατόδασος. Έπειτα γλίστρησε προσεκτικά γύρω από τους φράχτες των περιβολιών, ακολουθώντας τη μυρωδιά των ζεστών στάβλων. Δεν υπήρχε ψυχή στο δρόμο. Δειλά δειλά κοιτούσε προς το μέρος των σπιτιών. Πέφτει τότε ένας πυροβολισμός. Βάζει τα πόδια στον ώμο, πέφτει κι άλλη τουφεκιά. Είχε πληγωθεί. Η λευκή του κοιλιά είχε λεκιαστεί από το αίμα που έρρεε σε χοντρές σταγόνες. Κατάφερε όμως με ελιγμούς να ξεφύγει και να φτάσει στο πέρα δάσος. Εκεί περίμενε με τ' αυτιά τεντωμένα· άκουσε φωνές και βήματα να πλησιάζουν από δύο πλευρές. Κοίταξε με αγωνία προς το βουνό επάνω. Η ανάβαση ήταν πολύ δύσκολη, δεν είχε όμως άλλη επιλογή. Αναρριχήθηκε στο γλιστερό βουνό, ενώ κάτω βασίλευε ένας ορυμαγδός από κατάρες, διαταγές και φώτα από τα φανάρια. Ο πληγωμένος λύκος σκαρφάλωσε τρέχοντας στο μισοσκότεινο πευκοδάσος, ενώ το σκούρο αίμα συνέχιζε αργά αργά να στάζει.

Το κρού είχε κοπάσει. Ο ουρανός στη δύση ήταν ομιχλώδης κι έμοιαζε να υπόσχεται χιονόπτωση.

Το εξαντλημένο ζώο είχε τελικά ανεβεί στην κορυφή. Βρισκόταν σ' ένα μεγάλο χιονισμένο υψίπεδο, ψηλά πάνω από το χωριό. Δεν ένιωθε πείνα αλλά κάτι αμυδρά τιμπήματα από το τραύμα. Ένα χαμηλόφωνο τρεμάμενο γάβγισμα βγήκε από το στόμα του, η καρδιά του χτυπούσε με κόπο κι ένιωθε το χέρι του θανάτου να τον πιέζει σαν ένα ανείπωτα βαρύ φορτίο. Τον τράβηξε ένα μοναχικό έλατο· ξάπλωσε στην κουφάλα του κοιτάζοντας τη χιονισμένη νύχτα. Μισή ώρα πέρασε. Ένα θαμπό, κόκκινο φως

έπεσε στο χιόνι, αλλόκοτο και τρυφερό. Ο λύκος σηκώθηκε βογκώντας και έστρεψε το ωραίο του κεφάλι προς το φως. Ήταν το φεγγάρι που ορθωνόταν τεράστιο και κόκκινο σαν αίμα από τα νοτιοανατολικά. Είχε βδομάδες πολλές να παρουσιαστεί τόσο κόκκινο και μεγάλο. Το βλέμμα του μελλοθάνατου ζώου κρεμάστηκε με θλίψη από το θαμπό δίσκο του φεγγαριού κι από το στόμα του βγήκε και πάλι ένα αδύναμο ουρλιαχτό.

Πλησίασαν φώτα και βήματα. Χωρικοί κουκουλωμένοι με τις κάπες τους, κυνηγοί και νεαρά αγόρια με χιονοπέδιλα και άσχημες γκέτες* προχωρούσαν βουλιάζοντας στο χιόνι. Κραυγές. Κάποιος είχε ανακαλύψει τον ετοιμοθάνατο λύκο. Έπεσαν δυο πυροβολισμοί χωρίς να βρουν στόχο. Καθώς όμως είδαν πως ήταν στα τελευταία του, έπεσαν επάνω του με ραβδιά και ρόπαλα. Εκείνος δεν ένιωθε πια τίποτα.

Με σπασμένα τα μέλη του έσυραν το λύκο στο χωριό. Γελούσαν, πανηγύριζαν, γιόρταζαν με ρακή και καφέ, τραγουδούσαν, έβριζαν. Κανείς τους δεν έβλεπε την ομορφιά του χιονισμένου δάσους ούτε τη λάμψη των υψιπέδων ούτε το κόκκινο φεγγάρι που κρεμόταν πάνω από το Σασσεράλ και που το αδύναμο φως του αντανάκλούσαν οι κάννες των όπλων τους, οι κρύσταλλοι του χιονιού και τα γυάλινα μάτια του σκοτωμένου λύκου.



Ε. Έσε, *Η πόλη των ξένων στο νότο*,
μτφρ. Θ. Λουπασάκης, Σμίλη



Μαξ Ερνστ, *Το τελευταίο δάσος*

* **γκέτες**: κομμάτια από χοντρό ύφασμα ή δέρμα που καλύπτουν το κάτω μέρος των ποδιών ή τις κνήμες

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Χωρίστε το διήγημα σε θεματικές ενότητες, δίνοντας έναν ενδεικτικό τίτλο σε κάθε ενότητα.
- 2 Πώς επηρεάζει ο βαρύς χειμώνας τους ανθρώπους και τα ζώα της περιοχής;
- 3 Πώς προσπαθεί να επιβιώσει η αγέλη των λύκων; Γιατί μερικοί ξέκοψαν από την αγέλη και ποιους κινδύνους διέτρεξαν;
- 4 Πώς αντιδρά ο ετοιμοθάνατος λύκος και πώς οι άνθρωποι που τον εξόντωσαν;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Συγκεντρώστε πληροφορίες για τους λύκους, με έμφαση στα προβλήματα επιβίωσης που αντιμετωπίζουν στην εποχή μας.
- ◆ Στο μάθημα της Μουσικής ακούστε το συμφωνικό παραμύθι του Σεργκέι Προκόφιεφ «Ο Πέτρος και ο λύκος» (1936).

Έρμαν Έσε (1877-1962)

Γερμανός πεζογράφος και ποιητής με μεγάλη διεθνή απήχηση, ο οποίος το 1946 τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ. Όπως και ο συμπατριώτης του Μπέρτολτ Μπρεχτ, εναντιώθηκε στο γερμανικό εθνικισμό και υποστήριξε τα θύματα του πολέμου. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου εγκαταστάθηκε στην Ελβετία και πήρε την ελβετική υπηκοότητα. Κύρια θέματα των έργων του είναι η αποδέσμευση του ανθρώπου από τις κοινωνικές συμβάσεις του δυτικού πολιτισμού και η αναζήτηση του βαθύτερου περιεχομένου της ζωής, η οποία τον οδήγησε σε γόνιμη επαφή με τον ανατολικό μυστικισμό. Έργα του: *Κάτω από τον τροχό* (1906), *Γερτρούδη* (1910), *Ντέμιαν* (1919), *Σιντχάρτα* (1922), *Ο λύκος της στέπας* (1927), *Το παιχνίδι με τις χάντρες* (1943) κ.ά.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΟΥΡΟΥΝΗΣ

Άνθρωποι και δελφίνια

Το αφήγημα προέρχεται από το βιβλίο Κυριακάτικες ιστορίες (2002) του Αντώνη Σουρούνη. Ο συγγραφέας εκκινεί από τη θλιβερή φωτογραφία που είδε στην εφημερίδα και απεικόνιζε δύο πεθαμένα και παραπεταμένα δελφίνια σε παραλία της Χαλκιδικής. Το δυσάρεστο αυτό συμβάν προβληματίζει γενικότερα το συγγραφέα για την ανθρώπινη αδιαφορία και την κακομεταχείριση των έξυπνων και φιλικών δελφινιών.

Αυτό που παθαίνω με τα δελφίνια δεν το παθαίνω ούτε με τους ανθρώπους. Όσα και να 'χω δει στη ζωή μου χαράχτηκαν ανεξίτηλα στη μνήμη μου. Άσχετα αν τα είδα στην πραγματικότητα, στη μικρή ή μεγάλη οθόνη ή φωτογραφημένα σε εφημερίδες και περιοδικά. Δεν ξέρω πώς γίνεται αυτό. Η αλήθεια είναι ότι τ' αγαπάω. Κι άλλα ζώα όμως αγαπάω και τα 'χω ξεχάσει. Υπάρχουν μάλιστα και ορισμένα που ζήσαμε μαζί και τα ξέχασα. Όλ' αυτά τα δελφίνια που προανέφερα, ζωντανά, φωτογραφημένα, κινηματογραφημένα, εκτοπίστηκαν εδώ και κάμποσο καιρό από ένα νεκρό δελφίνι, που το είδα σε φωτογραφία της εφημερίδας *Μακεδονία*. Κείτονταν νεκρό στην παραλία της Αρετσούς, της Νέας Κρήνης, πυροβολημένο από την καραμπίνα κάποιου ψαρά. Δε θυμάμαι τι έλεγε το ρεπορτάζ. Αν δηλαδή είχε εξοκείλει μόνο του για να πεθάνει εκεί, αν το είχε ξεβράσει η θάλασσα σαν άχρηστο πια ή αν το είχε σύρει ο φονιάς του για να το επιδείξει. Έχω ξεχάσει τα λόγια, μόνο τη φωτογραφία θυμάμαι. Κείτονταν νεκρό, όπως είπα, στη βρόμικη άμμο, με μια αιώνια θα 'λεγα μεγαλοπρέπεια, τέτοια που λίγα ζώα διαθέτουν κι ακόμα πιο λίγοι άνθρωποι. Πάνω από μια βδομάδα ήταν σ' εκείνη τη θέση, κατάχαμα, σαν πίνακας νεκρής, κατάνεκρης φύσης, έργο κι αυτό του ανθρώπου, μέχρι που δημοσιεύτηκε η φωτογραφία του κουφαριού* του κι ήρθαν και το περιμάζεψαν, όχι από ντροπή αλλά από δημαρχιακή πολιτική. Αναδύθηκε* στη μνήμη μου πάλι προχτές, που διάβασα στις εφημερίδες πως δυο γερμανοί βιοψυχολόγοι, πειραματιζόμενοι με διατηρημένους εγκεφάλους δελφινιών, έφταναν να αναρωτιούνται «μήπως τα δελφίνια δεν είναι τόσο έξυπνα όσο φαίνονται». Κάποτε θα έφταναν. Μπορεί να είδαν κι αυτοί τη φωτογραφία που είδα εγώ στη *Μακεδονία* και που φάνταζε σαν το τέλος όλων των δελφινιών του κόσμου. Κι όταν

* **κουφάρι**: πτώμα * **αναδύθηκε**: ξαναήρθε

έχει επέλθει το τέλος κάποιου που υπήρξε ιδιαίτερα ευφυής, ιδιαίτερα αγαπητός, ιδιαίτερα γενναίος, έρχονται κάποιοι κάποτε και τον αποκαθλώνουν,* φέροντάς τον στα μέτρα του δικού τους μυαλού, της δικής τους καρδιάς και της δικής τους ανδρείας.

Πριν από χρόνια που ταξίδευα με ελικόπτερο πάνω από τη θάλασσα του Αγίου Όρους, είχα την τύχη να δω μια οικογένεια δελφινιών, που ταξίδευε κι αυτή παίζοντας. Ελεύθερα μέσα στο πέλαγο, φωνάζανε, μας χαιρετούσαν, έκαναν άλματα για να μας φτάσουν. Κι είχα την ατυχία να παρακολουθήσω σ' ένα θαλάσσιο τσίρκο την κατάντια τους. Μπορεί να ήταν και η ίδια οικογένεια, δεν ξέρω, όμως ό,τι έκαναν το έκαναν για ένα ψάρι. Εκτελούσαν κάθε νούμερο που τους πρόσταζε ο δεσμοφύλακός τους μόνο για την τροφή τους. Βουτιές, πηδήματα, τούμπες και κωλοτούμπες. Τα παιδιά χειροκροτούσαν και οι γονείς χαιρόνταν με τη χαρά τους. Κανείς δεν τους λέει ότι τα δελφίνια αυτά είναι φυλακισμένα και καταδικασμένα σε θάνατο. Ότι έχουν ψαρευτεί απ' τους επιτήδειους, όπως οι γυναίκες που καταφθάνουν από τις γύρω χώρες στη χώρα μας, κι ότι έχουν πουληθεί με το κεφάλι, όπως εκείνες. Πενήντα χιλιάδες δολάρια, τόσα κοστίζει ένα δελφίνι στο τσίρκο, και πρέπει να βγάλει γρήγορα τα λεφτά του γιατί πεθαίνει και γρήγορα.

Στη θάλασσα ζει μέχρι και πενήντα χρόνια, στις πισίνες όμως με το χλώριο, τις κρέμες που τα αλείφουν και τ' άλλα δηλητήρια δεν αντέχει για πολύ. Είναι και η αντιπαλότητα που υπάρχει με τ' άλλα δελφίνια για κείνο το ψάρι και πρέπει συνεχώς να μάχεται όπως οι μονομάχοι στις αρένες.* Το πλήθος ενθουσιάζεται με κάτι τέτοια και επευφημεί. Τον πρώτο καιρό εξάλλου τα ταΐζουν με νεκρά ψάρια για να τα καταστήσουν τελείως υπάκουα. Πολλά κερδίζουν το ψάρι τους τρελαμένα, επειδή μπερδεύονται με τα κύματα που αναπαράγονται στις τετράγωνες αυτές δεξαμενές και παθαίνουν ό,τι θα πάθαινε κι ο άνθρωπος αν ζούσε σ' ένα δωμάτιο γεμάτο καθρέφτες. Έτσι λένε κάτι άλλοι επιστήμονες.

Η είδηση δε λέει αν οι δύο επιστήμονες για τα πειράματά τους χρησιμοποίησαν εγκεφάλους φυλακισμένων ή αλανιάρικων δελφινιών. Πατί όσο έξυπνος και να 'σαι, έπειτα από τόσο μακρόχρονη φυλάκιση και τέτοια ζωή, το λιγότερο που μπορείς να χάσεις είναι το μυαλό σου. Μπορεί όμως να συμβαίνει και τ' άλλο. Να επρόκειτο δηλαδή για δελφίνια αλανιάρικα και όπως ένα κουτός άνθρωπος θεωρεί βλακείες ό,τι αδυνατεί να καταλάβει, έτσι κι εμείς να φτάσαμε στο συμπέρασμα πως τα δελφίνια «δεν είναι τόσο έξυπνα όσο φαίνονται».



A. Σουρούνης, *Κυριακάτικες ιστορίες*,
Καστανιώτης

* **αποκαθλώνουν:** κατεβάζουν από ψηλά, υποβιβάζουν * **αρένες:** χώρος διεξαγωγής θηριομαχιών ή ταυρομαχιών

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Πώς αντέδρασε η τοπική κοινωνία και η κοινή γνώμη μπροστά στη θλιβερή είδηση του νεκρού δελφινιού στη Χαλκιδική;
- 2 Καταγράψτε τις εικόνες από τη ζωή των δελφινιών που αναφέρονται στο αφήγημα, προσθέτοντας, αν έχετε, και δικές σας εμπειρίες. Ποια από τις εικόνες αυτές σας επηρεάζει περισσότερο και γιατί;
- 3 Πώς αντιδρά ο συγγραφέας απέναντι στο πείραμα των δύο Γερμανών βιοψυχολόγων; Με ποια επιχειρήματα αντικρούει τις παρατηρήσεις τους;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Πολλά ζώα για διάφορους λόγους έχουν γνωρίσει ως σήμερα την ανθρώπινη καταπίεση. Αντιστοιχίστε κάθε ζώο με την προσφορά και την εργασία που παρέχει στον άνθρωπο. Αξιολογήστε τη συνεισφορά του και ιεραρχήστε το ανάλογα με το είδος, τη διάρκεια και τη σημασία της προσφοράς του στον άνθρωπο.
- ◆ Βρείτε πληροφορίες για τα δελφίνια και για την ειδική σχέση που έχουν με τον άνθρωπο, όπως αυτή απεικονίζεται από την αρχαία ελληνική ως τη νεότερη τέχνη και λογοτεχνία.
- ◆ Αναζητήστε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τις διάφορες οργανώσεις υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ζώων.



Γιώργος
Γουναρόπουλος,
*Ψάρι και κανάτι
σε θαλασσινό τοπίο*

ΜΙΛΟΣ ΜΑΤΣΟΥΡΕΚ

Ο μεταξοσκώληκας

Το βιβλίο Ζωολογία (1962) του Τσεχοσλοβάκου συγγραφέα Μίλος Ματσόουρεκ περιέχει δέκα σύντομες ιστορίες ζώων, οι οποίες με εντράπελο τρόπο περιγράφουν τα φυσικά γνωρίσματα των ζώων, όπως τα αντιλαμβάνεται και, κυρίως, τα χρησιμοποιεί ο άνθρωπος. Στην ιστορία του μεταξοσκώληκα που επιλέξαμε, ο βασικός ρόλος του σκουληκιού-εργάτη στην παραγωγή υψηλής ραπτικής είναι πάντα αφανής.

Ο μεταξοσκώληκας φτιάχνει λογής λογής όμορφα πράγματα, μεταξωτά φουλάρια, μπλούζες και γραβάτες, βραδινά φορέματα και τα τοιαύτα, στη ζωή του ο μεταξοσκώληκας έχει κάνει πολλά πράγματα, πολύ ακριβά πράγματα για τους καλύτερους μόδιστρους και μια φορά γίνεται μεγάλη επίδειξη μόδας στου Κριστιάν Ντιορ, είσοδος μόνο με προσκλήσεις, ντουζίνες αυτοκίνητα κουβαλάνε τους πιο κομψευόμενους ανθρώπους απ' όλα τα σημεία της γης, ο μεταξοσκώληκας τυχαίνει να περνάει αποκεί, θα πρέπει να 'ναι ενδιαφέρον, σκέφτεται, και σκαρφαλώνει στα σκαλιά, όμως εκεί, στο κεφαλόσκαλο, στέκεται ο πορτιέρης με τη μεγάλη στολή: έχετε πρόσκληση, κύριε;

Ο μεταξοσκώληκας δεν έχει πρόσκληση, πού θα μπορούσε διάβولة να τη βρει, δεν έχει άλλωστε καιρό να ασχολείται με προσκλήσεις, είναι πάρα πολύ απασχολημένος με την ύφανση όλων αυτών των ωραίων μεταξωτών, ξανακατεβαίνει λοιπόν από τα σκαλιά, κάνει έναν άσκοπο περίπατο γύρω στην πλατεία κι έπειτα γυρίζει σπίτι και πέφτει νωρίς-νωρίς να κοιμηθεί. Τι άλλο να κάνει με τόση δουλειά που τον περιμένει το πρωί.



Παύλος, Γραβάτες

∞

Μ. Ματσόουρεκ, Ζωολογία,
μτφρ. Σπύρος Τσακνιάς, Στιγμή

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Γιατί η ιστορία του μεταξοσκώληκα, όπως τη διηγείται ο Ματσόουρεκ, έχει ευτράπελο χαρακτήρα;
- 2 Με ποια άλλα ζώα ή ανθρώπους μπορεί να παραλληλιστεί η εργασία του μεταξοσκώληκα; Βρείτε αντιστοιχίες με τη ζωή άλλων όντων, τεκμηριώνοντας τις εκτιμήσεις σας.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Αν έχετε τη δυνατότητα, επισκεφθείτε το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο της Αθήνας (τηλ.: 210 5294841) ή άλλες γεωργικές σχολές που, τυχόν, εκτρέφουν μεταξοσκώληκες. Ζητήστε πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του σκουληκιού. Μάθετε ακόμα για την επεξεργασία που γίνεται στο μετάξι από την παραγωγή ως την κατανάλωση, αλλά και για την τιμή των μεταξωτών υφασμάτων.
- ◆ Στο μάθημα της Μουσικής ακούστε το έργο του Μπέλλα Μπάρτοκ «Από το ημερολόγιο μιας μάγας». Συγκεντρώστε και σεις μουσικές και τραγούδια για τα ζώα και ακούστε ορισμένα από αυτά κατά τη διδασκαλία των κειμένων αυτής της ενότητας.

Μίλος Ματσόουρεκ (1926)

Σπούδασε θέατρο και μουσική και εργάστηκε περιστασιακά σε διάφορα επαγγέλματα, χειρωνακτικά και διανοητικά. Το βιβλίο του *Ζωολογία* κυκλοφόρησε το 1962.

Ε.Χ. ΓΟΝΑΤΑΣ

Ο σκαντζόχερος

Το παρακάτω αφήγημα από το βιβλίο Η κρύπτη (1991) του Ε.Χ. Γονατά έχει επίκεντρο την επίμονη προσπάθεια του σκαντζόχοιρου να πετύχει έναν, μάλλον ανέφικτο για τα μέτρα του, στόχο.

Πάνω στο λόφο, ένας σκαντζόχερος μπαίνει και βγαίνει σε μια τεράστια άδεια γλάστρα. Είναι πολύ μεγάλη για το σώμα του η τετράγωνη γλάστρα, όμως αυτός επιμένει πως κάποτε θα καταφέρει να τη γεμίσει χωρίς τη βοήθεια κανενός.

«Με τα χρόνια μεγαλώνω, μεγαλώνω και κάθε φορά τη γεμίζω και λίγο περισσότερο», σκέφτεται· «τότε θα ξεκουραστώ, σαν έρθει η μέρα που θα βουλώσω με το κορμί μου κάθε γωνιά».

Κι εξακολουθεί να μπαινοβγαίνει στη γλάστρα.

Ποτέ δεν παίρνει είδηση απ' ό,τι γίνεται γύρω του. Όχι πως είναι αδιάφορος. Είναι μονάχα αφοσιωμένος στο σκοπό του. Έπειτα είναι και κωφάλαλος.

Κάποτε όμως, με τα χρόνια, θα τη γεμίσει τη γλάστρα του, ακόμα κι αν χρειαστεί ν' αλλάξει σχήμα και να γίνει τετράγωνος.



Ε.Χ. Γονατάς, *Η κρύπτη*, Στιγμή

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Το κείμενο συνδυάζει δύο είδη αφήγησης. Γιατί ο συγγραφέας χρησιμοποιεί αυτόν το συνδυασμό; Ξαναγράψτε το κείμενο με ενιαίο αφηγηματικό τρόπο.
- 2 Ποιο είναι το αλληγορικό περιεχόμενο αυτής της ιστορίας και τι φανερώνει η πιθανή μεταμόρφωση του σχήματος του σκαντζόχοιρου;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Απευθυνθείτε στους καθηγητές των Μαθηματικών και της Φυσικής και συζητήστε για τη σημασία του τετράγωνου σχήματος στη φύση και στην επιστήμη τους. Συγκρίνετε επίσης τη σχέση ενός κυκλικού με ένα τετράγωνο σχήμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

- ΣΕΛ. 9 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 10 Κατάλογος έκθεσης «Τοπία της Μάνης» του Ηλία Δεκουλάκου.
- ΣΕΛ. 12 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 14 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 18 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 21 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 23 Κ.Α. Μακρής, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη*, Μέλισσα.
- ΣΕΛ. 25 Κ.Α. Μακρής, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη*, Μέλισσα.
- ΣΕΛ. 29 Κ.Α. Μακρής, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη*, Μέλισσα.
- ΣΕΛ. 35 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 37 Απ. Γιαγιάννος, Αθ. Γιαγιάννος, Ι. Διγκλής, *Ο κόσμος του Καραγκιόζη. Φιγούρες*, Ερμής.
- ΣΕΛ. 41 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 43 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 48 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 54 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 57 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.
- ΣΕΛ. 59 Κατάλογος έκθεσης.
- ΣΕΛ. 61 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 62 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 63 Δημήτρης Παπαστάμος, *Ζωγραφική 1930-1940*, Έκδοση Ασφαλιστικής Εταιρείας Αστήρ.
- ΣΕΛ. 71 Κατάλογος έκθεσης.
- ΣΕΛ. 73 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 75 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 78 Παύλος, Αδάμ.
- ΣΕΛ. 79 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 85 *Ελληνικές Αφίσεις*, Κέδρος.
- ΣΕΛ. 87 Κατάλογος έκθεσης.
- ΣΕΛ. 90 Φωτογραφία της συγγραφικής ομάδας.
- ΣΕΛ. 93 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 95 Λεύκωμα *175 χρόνια Ελληνικά Ταχυδρομεία*, ΕΛΤΑ 2003, Συλλογή Μ. Κωνσταντίνη.
- ΣΕΛ. 102 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 104 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 109 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 111 Λεύκωμα *175 χρόνια Ελληνικά Ταχυδρομεία*, ΕΛΤΑ 2003, Συλλογή ΕΛΤΑ.
- ΣΕΛ. 114 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 117 Τουριστικός οδηγός *Greece*, Κουβέλης.
- ΣΕΛ. 119 *Φως στις διακοπές σας*, έκδοση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας.
- ΣΕΛ. 120 *Φως στις διακοπές σας*, έκδοση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας.
- ΣΕΛ. 123 *Ταϊλανδέζικη κουζίνα*, Μαλλιάρης-Παιδεία.
- ΣΕΛ. 125 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Πατριδογνωσία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 127 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.

- ΣΕΛ. 130 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.
- ΣΕΛ. 134 Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, *Κινούμενα τοπία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 139 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 143 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.
- ΣΕΛ. 145 Γιάννης Ψυχουαίδης, *Πατριδογνωσία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 151 Κατάλογος έκθεσης εικαστικών έργων της Νίκης Ελευθεριάδη.
- ΣΕΛ. 153 Έκδοση του ΕΚΕΒΙ για τον Εμπειρικό, *Άνευ όρων, άνευ ορίων*.
- ΣΕΛ. 155 Ημερολόγιο του Ταχυδρομικού Ταμειτηρίου.
- ΣΕΛ. 157 Τουριστικός οδηγός *Greece*, Κουβέλης.
- ΣΕΛ. 158 Δημήτρης Παπαστάμος, *Ζωγραφική 1930-1940*, Έκδοση Ασφαλιστικής Εταιρείας Αστήρ.
- ΣΕΛ. 161 Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 11/07/2004.
- ΣΕΛ. 167 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 169 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 173 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 177 Έκδοση του ΕΚΕΒΙ για τον Εμπειρικό, *Άνευ όρων, άνευ ορίων*.
- ΣΕΛ. 182 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 185 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 188 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 191 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 193 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 198 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 201 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 203 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 205 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 207 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 211 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 213 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 215 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.
- ΣΕΛ. 221 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 222 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 226 Περιοδικό *LIFE*.
- ΣΕΛ. 230 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 233 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 234 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 235 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 237 Κατάλογος έκθεσης εικαστικών έργων της Νίκης Ελευθεριάδη.
- ΣΕΛ. 238 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 240 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 242 *Art Gallery, Max Ernst*, τόμ. 66, DeAgostini.
- ΣΕΛ. 246 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 247 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).



Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.